

Jørgen Poulin Harder

Guldsmed i Odense 1777–96.

Af Jan Bak Harder.

Det efterfølgende bidrag til Odense bys historie er uddrag af en slægtsbog, som forfatteren publicerede til sin familie sidste år. Oplysningerne om Jørgen Harder, guldsmed i Odense, anses for værende af interesse for en større læserskare end blot Harders efterkommere.

Jørgen Poulin Harder er født i Fredericia Trinitatis sogn d 28/8 1750 som søn af farver Thomas Harder. Han er *ikke* i familie med ældre guldsmededynastier af samme navn i Odense, Næstved eller Maribo, ligesom den i Svendborg levende guldsmed, Peder Harder, heller ikke er familie til Jørgen Harder. Hans forfædre var, – når faderen undtages, – hverken guldsmede eller håndværkere, men i stedet præster og på spindesiden købmænd, rådmænd, borgmestre og provster.

Det kan derfor undre, at han blev guldsmed i en familie uden traditioner herfor, men en del af forklaringen skal måske søges i, at guldsmedefaget regnedes blandt de „finere“ erhverv i købstæderne. De tilhørte købmandsstanden og dermed det højere borgerskab.

Efter udstået læretid erhvervede han svendebrev i Horsens d. 30/8 1776.¹ Han stod antagelig i lære hos Madam Lorentzen og hendes søn Mouritz Jensen Angel i Nørregade.²

Hvad der specielt fik Harder til at rejse til Odense i efteråret 1776, vides ikke, men d 7/10 samme år anmodede han om optagelse i Odense Guldsmedelaug, hvor der i forvejen var 5 guldsmedemestre. De var, – som det var datidens praksis i laugene –, i deres fulde ret til, hvis de ikke ønskede en ny inden for faget, at afvise en anmodning om optagelse. Harders anmodning modtog de imidlertid positivt til trods for, at han var tilflytter og ikke søn af en

guldsmed. Fredericia-guldsmeden Christian Vilhelm Schlegel stod et par gange i 1750'erne fadder ved Harders søskendes dåb. Schlegels forbindelse til familien fik ham måske til at gøre sin indflydelse gældende i Odense, hvorefter laugets i Odense behandlede sagen positivt? Det er kun teori, men i hvert tilfælde påbegyndte Harder sit mesterår, et år, som normalt skulle udstås før mesterstykkets udførelse.

Nogle uger før dette års udløb, d 4/8 1777, søgte han om at måtte påbegynde sit mesterstykke før tiden. De 5 Odense-mestre gav deres tilladelse efter at have set og rettet lidt på den af Harder fremviste tegning af en dåse og en sten(?)ring. Efter at have afleveret 2 rdl. til laugets kasse gik han hjem.³

Hvor han i det første år af sit Odense-ophold boede, vides ikke, men d 22/9 1777 købte han gården Overgade no 39 for 590 rdl. -- 7 dage efter foreviste han sit mesterstykke og betalte 1 rdl. til laugets. De andre havde accepteret det, og Harder var dermed optaget i laugets. Godt en måned senere, d 6/11, giftede han sig med Zitzel Kirstine Christensdatter Henneberg (døbt d 18/1 1758 i Odense Sct Knuds sogn, død d 1/11 1827 i Skive), som i øvrigt var af gammel Odense-slægt. Vielsen foregik, som det var på mode i 1700-tallets højere borgerskab, ikke i en kirke, men i et privat hus, nemlig „Madam Munchs Hus“ i Nørregade (Nørregade no 59). Madame Munch var Zitzel Hennebergs faster og plejemor og dermed Harders „svigermor“. -- Året 1777 var med andre ord et begivenhedsrigt år for Harder. Det var det år, han etablerede sig.

Borgerskabseden aflagdes først d 8/12 1779. Den sene edsaflæggelse, der ikke var ualmindelig i Odense, indebar ikke ret mange fordele for borgerne. Det var i stedet en af Magistratens metoder til at skaffe sig indtægter, idet det var forbundet med ret store udgifter for især tilflyttere at erhverve sig borgerskab.⁴

Chr. A. Bøje nævner i sin bog nogle arbejder af Harder og gengiver 5 stempler fra hans Odense-periode:⁵

Der er imidlertid tvivl om, hvorvidt de 3 sidste er Harders. De to første skulle derimod være „ægte“ nok.⁶ Det ser ud, som om hans produktion hovedsagelig koncentrerede sig om sølvskeer og især hovedvandsæg, -- datidens mode. Enkelte sølvskilte kendes også

5 stempler fra Jørgen Poulin Harders periode som guldsmed i Odense 1777–96 (Chr. A. Bøje: *Danske Guld og Sølv Smedemærker*, København 1969).

fra hans produktion. De er købt og bestilt af unge håndværkersvende, som skænkede dem til deres respektive laug. De blev herefter anvendt som pynt på laugets velkomst, en pokal af sølv, som svendene drak af ved ankomsten til deres møder og fester. På „Møntergården“ i Odense kan følgende af Harders arbejder beses: 2 sølvskeer, 1 hovedvandsæg, 1 knap samt 3 skilte, – den ene på rebslagerlaugets, de 2 andre på hattemagerlaugets velkomst. Det første skilt er fra 1778, de 2 andre fra henholdsvis 1779 og 1787.

Forretninger, som vi kender dem i dag, eksisterede ikke i Jørgen Harders tid. Kunderne blev „ekspederet“ i guldsmedemesterens private stue, hvor der stod en fin vægt til at veje de ædle metaller med. Når f. eks. en købmand eller adelsmand ønskede at købe et hovedvandsæg til sin hustru, måtte han først selv købe sølvet. Dernæst gik han f. eks. til Jørgen Harder, blev budt indenfor i borgerstuerne i Overgade no 39, hvor Harder og kunden aftalte pris, udseende osv. på det ønskede hovedvandsæg. Først da gik guldsmeden i gang med fremstillingen.

I 1781 antog han sin første læredreng, en Claus Mencher, for 6 år.

D 23/10 1781 – 15/11 1784 førte Harder laugets regnskaber. Han opbevarede bl. a. „Laden“ (laugets pengekiste), som ved overtagelsen i 1781 indeholdt 5 rdl 5 m 6 sk. I dag står Laden på „Møntergården“ (Overgade no 50) skråt over for Harders gamle gård.

I 1787 antog han den 2. læredreng, denne gang for 7 år. Det var den senere guldsmed i Odense, Knud Nielsen, der åbenbart bl. a. lærte at lave sølvskilte af Harder, idet „Møntergården“ er i besiddelse af et skilt af Knud Nielsen på smedelaugets velkomst.

Transport		
1782 d. 8. April	Vikar Guldsmed Rasmus Jensen	ind 58 6p.
	af den Kongelægens Confors og Guldsmed Rasmus Jensen	
	Mad. Berg	17 8 3/4
	Rasmus Müller	7 8
	Clemen Bøerlin	1 8
	Peter Seilerup	1 8
	Neder Jørgensen	1 8
	Jørgen Harder	1 8
		<hr/>
	ind Eulach af S. Jørgensen	Tot 26 6p.
	til Rasmus Jensen	1 8
	Porto af Harder	12
		<hr/>
		2 4
		<hr/>
		Tot 16 2p.

Uddrag af Odense Guldsmedelaugs regnskabsbog, ført af J. P. Harder 1782.

D 26/5 1794 – efter nogle forhandlinger i laugget – udpegedes Harder til oldermænd og fik regnskaberne m.m. af den afgående oldermænd, Rasmus Müller. Disse regnskaber samt guldsmedelaugsprotokollen blev herefter opbevaret i Harders Gård. I dag kan de bese i Landsarkivet for Fyn.

Harders økonomi og sociale position var ret god. Han erhvervede flere ejendomme i Odense. Medlemskabet af laugget var langt fra gratis, således skulle han selv finansiere sit mesterstykke. Tiltaleformen „Mons“ (Monsieur) og „Sr“ (Signore) og for Zitzel Hennebergs vedkommende „Madame“ samt fadderne til deres fælles børn tyder absolut på anseelse og en ret høj social position.⁷ Harder arvede eller modtog sandsynligvis økonomiske midler til sin etablering 1777, men de af hans hustru ved ægteskabets indgåelse medbragte midler var heller ikke at foragte. Hun arvede som lille ved begge forældrenes tidlige død knap 1000 rdl, en ret anseelig sum.

Jørgen Harder havde 3 ejendomme:

1. Overgade no 39 fra 1777–97, „Harders Gaard“, som han og hans familie beboede. I 1761 takseredes den til 800 rdl, i 1777 købte han den for 590 rdl for endelig at afhænde den d 3/1 1797 for 1050 rdl. Handelstalent havde han åbenbart også. Alle bygningerne var af mur og bindingsværk. Forhuset i 2 etager var indrettet med stue og værelser, sidebygningen til sovekammer og køkken i nederste og med kamre i øverste etage. Tværbygningen, der var en slags baghus, fungerede som stald, bryggers og spisekammer. – I dag driver „L M Radio“ forretning her.
2. Nedergade no 20, der ligger bag Overgade 39 og erhvervedes 1793. Det var en udlejningsejendom. – I dag er her antikvitetsforretning.
3. Sortebrødre Torv no 13, en „rytterbarak“, som hustruen arvede. Parcellen er i dag udlagt til parkeringsplads.

Harder fik 7 sønner og 4 døtre, hvoraf sønnerne Thomas Pauli Harder og Frederik Adolph Harder gik i faderens fodspor som guldsmede i henholdsvis Viborg og Skive. En 3. søn, Knud Gottholdt Harder, blev distriktskirurg i Kerteminde. Han deltog som ung læge i Napoleons felttog mod Rusland.

Efter en knap 2 årig periode som oldermand, hvor laugsmøderne afholdtes i stuerne i Harders Gård, nedlagde Harder d 31/3 1796 oldermandskabet, idet „han agtede sig til Jylland“, som der står i laugsprotokollen og rådstueprotokollen. Han omtales endvidere som en „brav, redelig laugsbroder“. Ca. 14 dage efter, d 13/4, op-sagde han sit borgerskab. Hele lauget var ved den lejlighed forsamlet i Rådstuen på Rådhuset.⁹

I slutningen af 1700-tallet havde guldsmedefaget svære kår og var ved at uddø i provinsen. I 1797 blev import af fremmede sølv- og guldvarer tilladt, og i 1800 blev det tilladt en svend med 4 års erfaring at nedsætte sig *uden* mesterprøve. Med andre ord: De etablerede mestre såsom Jørgen Harder mødte hård konkurrence og havde svært ved at klare sig. Dette kan måske forklare Harders afrejse til Jylland (Viborg?) i efteråret 1796.

Hvor han boede i Jylland, vides ikke før i 1806, hvor han dukkede op i Skive som „Jørgen Pauli Harder“ og etablerede sig i den dengang lille købstad som den eneste guldsmed.⁹

Sit erhverv drev han i den gamle købmandsgård Adelgade no 14, hvor han tillige drev gæstgiveri, et bierhverv mange Skiveborgere drev i begyndelsen af 1800-tallet. Endvidere fik han et par tillidsposter, bl. a. som branddirektør samt som vurderingsmand og vidne ved skifteforretninger i Skive.¹⁰

Harders tilsyneladende beskedne produktion i Skive – Bøje nævner kun en teske og en spiseske blandt hans arbejder – samt Harders bibeskæftigelser tyder på, at guldsmedefaget også havde trange kår i Skive. Dels var byen lille, og dels var byens borgere alt andet end rige, da et par ulykkelige ildebrande havde ramt byen før Harders ankomst. – Statsbankerotten 1813 ramte Danmark med fattigdom, og et „luksuserhverv“ som guldsmedefaget blev ramt ekstra hårdt. Skiveborgerne havde nu slet ikke råd til at bestille sølvting hos Harder.

Fagets meget trange kår samt Harders alder – han var oppe i 60'erne – var derfor antagelig årsag til, at han kort efter 1813 afhændede Adelgade no 14 til svigersønnen Carl Ring. Harder må have afstået gården billigt, idet Carl Ring meget hurtigt her opbygger en blomstrende købmandsforretning, som senere udvides til at omfatte brændevinsbrænderi og tobaksfabrik, rederivirksomhed, mølleri m. v., således at Ring fremstod som den mest velhavende i Skive ved grundtaksten i 1831.¹¹

Da Harder døde i Adelgade no 14 den 23/5 1830 kl. 3 om eftermiddagen, efterlod han sig kun få ting, bl. a. et chatol med en del sølvting samt en ikke nærmere angiven sum penge i form af obligationer. Møbler og ejendomme nævnes ikke i skiftet.¹² Ved en gennemgang, som jeg ikke vil trætte læseren med, af Harders børn samt deres efterkommeres erhverv, tillidshverv, virksomheder, formue, ejendomme m.v. specielt i 1800-tallet er jeg kommet til den konklusion, at Harder i første halvdel af 1800-tallet antagelig omkring 1813, men i hvert fald før sin død, knap 80 år gammel i 1830, må have afhændet sin formue herunder det meste af sit indbo samt sin forretning til børnene. Tages arvingernes sociale og økonomiske

position i øjesyn, kan det ikke være forkert at konkludere, at Harder socialt og økonomisk blev ved med at høre til de bedre stillede i købstaden, selv om tidens tand – diverse kriser og provinsguldsmedenes problemer – reducerede formuen noget.

Noter:

1. Lavsarkivet, Odense guldsmedelavsbog side 92. – FL.
2. I Horsens købstads Mandtal 1769 (d. 15/8) nævnes en læredreng hos Lorentzen ved navn Jørgen Thomasen, 19 år dvs. født ca. 1750, – samme år som Jørgen Harder.
3. Alle personalhistoriske oplysninger om Harder som guldsmed er hentet i Lavsarkivet, Odense Guldsmedebog & Odense Guldsmedes regnskabsbog. – FL.
4. Odense Magistratsarkiv, Rådstueprotokol no 14 side 368. – FL.
5. Danske Guld og Sølv smedemærker før 1870 af Chr. A. Bøje, København 1969, side 240 og 262.
6. Museumsinspektør Finn Grandt Nielsen, Odense Bys Museer, 1976.
7. Bl. a. borgmester Seidelin, rådmand Kurrelbaum m. fl.
8. Odense Magistratsarkiv, Rådstueprotokol no 15 side 155. – FL.
9. Det er med andre ord fejlagtigt, når Chr. A. Bøjes bog angiver Jørgen Harder i Odense og Jørgen Pauli Harder i Skive som værende to forskellige. De er i stedet identiske.
10. Bøje side 262; Skifteprotokollen for Skive 1819–44. – VL.
11. „Bogen om Skive“ af Charles Thiesen, Skive 1926, side 408; Carl Ring ansættes til 900 rdl. i grundtaksten. Næsthøjeste grundtakst var J. Thiørring med 275 rdl. ifølge „Skivebogen 1947“, side 89.
12. Dødsannonce i „Den Viborger Samler“ 1830, d 23/5, Nr 64; Skifteprotokollen for Skive 1819–44, side 170 samt Pakke med afsluttende Skifter fra Skive, begge i VL.

Dødsannoncen har følgende ordlyd: „Efter at have opnaaet en Alder af næsten 80 Aar, hensov i Eftermiddags Kl. 3 Slet, ved en blid og stille Død vor inderlig kjære Fader Guldsmed Jørgen Pauli Harder; en elsket Kone og fem Børn modtage Ham i Evigheden, en Datter og fem Sønner overleve Ham og paaskjønne Hans Værd. – Dette sørgelige Dødsfald bekjendtgjøres for fraværende Slægt og Venner af Hans her paa Stedet værende Børn.

Skive den 23de Mai 1830.